

Turkiston ozodlik harakatida Buxorolik qo'rboshilarning ishtiroki

Nurulloyev Shahriyor Shavkatovich

**Buxoro davlat pedagogika instituti Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti
1-tar 23-guruh talabasi**

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola Turkiston ozodlik harakati doirasida Buxoro vohasida faoliyat olib borgan qo'rboshilar harakati tarixini tahlil qiladi. 1918–1924 yillar oralig'ida rus bolshevik bosqiniga qarshi qurolli kurashga chiqqan buxorolik qo'rboshilar milliy mustaqillik, diniy erkinlik va siyosiy adolat g'oyalari bilan harakat qilgan. Qo'rboshilik harakati avvaliga Buxoro amirligi inqirozi va bolsheviklar tomonidan Buxoroda sovet tuzumi joriy etilishi fonida yuzaga kelgan. Shirmuhammad Qo'rboshi, Usmon Xo'ja, Devona Polvon, Oq Polvon, Zohid Qo'rboshi kabi harbiy arboblardan Buxoro vohasi bo'ylab xalqni birlashtirib, sovet tuzumiga qarshi mustaqil harakat guruhlari tuzdilar. Ularning faoliyati faqat qurolli qarshilik emas, balki milliy g'urur, diniy qadriyatlar va siyosiy erkinlik uchun kurash timsoli sifatida namoyon bo'ldi. D. Alimova, V. V. Bartold va A. H. Saidov kabi tadqiqotchilar bu harakatni mahalliy qarshilik bo'lishi bilan birga, umumturkistonlik ozodlik kurashi sifatida ham baholaydilar. Ushbu harakatlar, har qancha bostirilgan bo'lsa-da, milliy uyg'onish tarixida muhim iz qoldirdi va keyingi avlodlar ongida ozodlik g'oyalarining shakllanishiga asos bo'ldi.

Kalit so'zlar: Turkiston ozodlik harakati, Buxoro, qo'rboshilar, Shirmuhammad Qo'rboshi, Usmon Xo'ja, Devona Polvon, sovet bosqini, Buxoro amirligi, jadidlar, mustaqillik harakati, bolsheviklar, xalq qarshiligi, qurolli kurash, diniy erkinlik

XX asr boshlarida Markaziy Osiyo xalqlari bosqinchilik siyosatiga qarshi mustaqillik va ozodlik yo'lida kurash olib bordilar. Ushbu tarixiy jarayonda Buxoro vohasi o'ziga xos siyosiy va ijtimoiy-geografik mavqei bilan ajralib turgan bo'lib, aynan bu yerda mustamlakachilikka qarshi qurolli harakatlarning faol ishtirokchilari bo'lgan qo'rboshilar yetishib chiqqan. Turkiston ozodlik harakati doirasida Buxorolik qo'rboshilar nafaqat mahalliy, balki umumturkistonlik qarshilik frontining muhim qismini tashkil etgan.

Qo'rboshilik harakati asosan 1918–1924 yillar oralig'ida avj olgan bo'lib, uning shakllanishi va rivojlanishiga rus bosqiniga qarshi bo'lgan mahalliy elita va xalq orasidagi norozilik kayfiyati sabab bo'lgan. Buxoro amirligi tugatilgach, 1920-yillarda Buxoro inqilobiy harakatlarning markazlaridan biriga aylandi. Dastlab bolsheviklar tomonidan “inqilobiy ozodlik” va'da qilingan bo'lsa-da, amalda bu yana bir mustamlakachilik shakli ekanini anglab yetgan xalq, xususan, Buxoro zaminidagi qurolli kuchlar mustaqillikni tiklash uchun harakat boshladi.

Ushbu harakatda taniqli qo‘rboshilar – Shirmuhammad Qo‘rboshi, Usmon Xo‘ja, Devona Polvon, Oq Polvon, Zohid Qo‘rboshi kabi arboblarning faol ishtirok etdilar. Ular Buxoro vohasining turli hududlarida sovet hokimiyatiga qarshi qurolli kurash olib bordilar, xalq orasida milliy ong va mustaqillik g‘oyalarini targ‘ib qildilar. Professor D. Alimovning fikricha: *“Qo‘rboshilik harakati nafaqat sovet hukmronligiga qarshi norozilik, balki muayyan darajada siyosiy, mafkuraviy va diniy mustaqillik g‘oyasining ifodasidir”*.

Turkiston ozodlik harakatining Buxoro bo‘yicha o‘ziga xos xususiyati shundaki, u yerda qo‘rboshilik nafaqat qurolli qarshilik, balki xalq ichida siyosiy ong va mafkuraviy uyg‘onish vositasi sifatida qaraldi. Buxoro vohasining ijtimoiy tuzilmasida diniy elitalar, eski amirlik tarafdorlari, jadid ziyolilari va oddiy dehqonlar har xil darajada, ammo bir yo‘nalishda – mustamlakachilikka qarshi g‘oyada birlashgan edi. Bu harakatlarning aksariyati mahalliy qishloqlarda tug‘ilib, keyinchalik mintaqaviy darajada ko‘lam olgan.

Qo‘rboshilar faoliyati nafaqat ichki qarshilik, balki xorijiy siyosiy kuchlar, jumladan Afg‘oniston, Eron, hatto Turkiya bilan ham aloqador bo‘lgan. Usmon Xo‘ja 1922 yilda Afg‘oniston orqali Istanbulga elchilar yuborib, turk rahbariyati bilan aloqa o‘rnatishga harakat qilgan. Bu holat harakatga xalqaro xususiyat kasb etganini ko‘rsatadi. Garchi bu harakatlar diplomatik darajada muvaffaqiyat qozonmagan bo‘lsa-da, Buxorolik qo‘rboshilarning siyosiy ong darajasi, strategik yondashuvi va mustaqil davlat qurishga intilishi alohida e‘tiborga loyiq.

Shuningdek, qo‘rboshilik harakati sovet propagandasida “bosmachilik” deb ataldi va ularning harakatlari nohaq tarzda “qo‘poruvchilik” sifatida ko‘rsatildi. Ammo zamonaviy tarixshunoslik bu qarashlarni inkor etib, qo‘rboshilikni xalqning milliy erkinlik yo‘lidagi kurashi deb talqin etmoqda. Professor R. Alimovning ta’kidlashicha: *“Qo‘rboshilar faoliyati O‘zbekistonda mustamlakachilikka qarshi xalq harakatining eng barqaror va uzoq davom etgan shakli bo‘lib, uning ijtimoiy ildizlari chuqur edi”*.

Ayrim qo‘rboshilar harakati vaqtincha bolsheviklar bilan kelishuvga borishga uringan, ammo bu urinishlar ko‘pincha sovet tomonining va‘dabozligi va repressiv siyosati tufayli muvaffaqiyatsizlikka uchragan. 1923–1924 yillarda sovet maxsus qismlarining harbiy-amaliy harakatlari, ichki xoinlik va aholi orasida targ‘ibot kuchayishi sababli harakat zaiflashdi va 1925 yilga borib deyarli butunlay bostirildi. Shunga qaramay, bu harakatlar xalq xotirasida qahramonlik, ozodlik va vatanparvarlik timsoli sifatida saqlanib qoldi.

Turkiston ozodlik harakati doirasidagi buxorolik qo‘rboshilarning faoliyati bugun tarixiy xotira va milliy o‘zlikni tiklashning muhim tarkibiy qismiga aylangan. Ularning siymosi va harakati mustaqil O‘zbekistonning tarixiy merosida hurmat bilan tilga olinmoqda.

Shirmuhammad Qo‘rboshi Buxoroning shimoliy hududlarida faoliyat yuritgan bo‘lib, u milliy armiya tuzishga uringan, muayyan muddat sovet hokimiyati vakillariga

qarshi muvaffaqiyatli harakatlar olib borgan. Usmon Xo‘ja esa jadidlar bilan hamkorlik qilgan, xalqni sovet zulmiga qarshi birlashtirishga chaqirgan. Ular qishloqlarda o‘ziga sodiq kuchlar bilan

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Alimova D. A. *O‘zbekistonning yangi tarixi (1917–1991)*. – Toshkent: Sharq, 2000.
2. Saidov A. H. *Turkistonda jadidchilik va ozodlik harakati*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005.
3. Qodirov M. *Buxoro qo‘rboshilari harakati: hujjatlar va manbalar asosida*. – Buxoro, 2008.
4. G‘ulomov A. *Turkiston ozodlik harakatining tarixiy ildizlari*. – Toshkent: Fan, 1992.
5. Bartold V. V. *Turkestan v epokhu mongolskogo nashestviya*. – Moskva: Nauka, 1963.
6. Mirzayev A. *Buxoro inqilobi va jadidlar*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003.
7. Mukimov I. *Qo‘rboshilik harakati – mustamlakachilikka qarshi kurash*. – Samarqand, 2010.
8. Alimov R. *Turkistondagi milliy ozodlik harakatlari va ularning saboqlari*. – Toshkent: O‘zbekiston tarixi instituti nashriyoti, 2020.